

Nemzetközi könyvvásárló körúton:

idegen nyelvű könyvek az amerikai könyvtárakban

HAJNAL WARD Judit

A tanulmány a Library Resources and Technical Services 2009. évi 2. számában megjelentetett szövegnek a magyar olvasóközönség számára átdolgozott változata.

Az amerikai könyvtárakban az idegen nyelvű könyvállomány gyarapítása és beszerzése jelentősen eltér a amerikai kiadványokétól. Nagyobb könyvtárakban az angol nyelvű állományfejlesztés egyes fázisait különböző osztályok dolgozói végzik futószalagszerűen, betanított munkás módjára. Általában mindenki csak a folyamat ráeső részére összpontosít, tehát könyveket válogat, vásárol, érkeztet vagy katalogizál, esetleg számlákat fizet. A folyamat egészével talán nem is kell tökéletesen tisztában lennie a hat lépésből álló munkafázist naponta rutinszerűen végző alkalmazottnak, viszont nem is motiválja semmi és senki arra, hogy az előző vagy az utána következő munkafolyamatot megtanulja. Létezik viszont két olyan egymástól független szerepkör, amely betekintést enged az állományfejlesztés teljes munkafolyamatába. Az egyik az automatizált könyvtári rendszerek alapos ismerete, de ez csak könyvtárinformatikusok és tapasztalt hibaelhárító könyvtáros kollégáknak adatik meg.

A teljes munkafolyamat ismerete nélkül ugyanis szinte lehetetlen megjósolni, hogy ha egy adott műveletet nem a dokumentáció előírásainak megfelelően végeznek, egy kézenfekvőnek látszó lépés milyen problémákat okoz majd a későbbiekben. A gyarapítás folyamatának átfogó megismerésére a másik esély az idegen nyelvű könyvek gyarapítása, melynek során minden egyes munkafolyamat összes előfordulható problémájával szembesülhetünk a különböző országok eltérő nyomdai és könyvterjesztői gyakorlata révén. Ez utóbbi esetben a nyelvi készségek felülírják a szigorúan vett könyvtári hierarchiát, hiszen az elitnek hitt katalogizáló vagy a magasan kvalifikált szakértő is rászorul mások nyelvtudására egy-egy adott területen. Az idegen nyelvű könyvek beszerzése során ugyancsak kiderül, hogy valójában milyen kevesen rendelkeznek akár csak alapszintű nyelvtudással is az egyetemi könyvtárak sokszínű, soknyelvű, multikulturális környezetében.

Áttekintésünk nem kívánja vizsgálni a nyelvtudás hiányának okait a könyvtárban, de két megjegyzés ide kívánkozik. Az Egyesült Államokban egyetlen nyelvből sem létezik államilag akkreditált nyelvvizsga. Sem a munkavállalókat, sem a diákokat nem ösztönzik anyagilag vagy a felvételinél plusz-pontokkal nyelvi készségeik fejlesztésére és annak dokumentálására. Nemcsak az álláspályázatokban megy „bemondásra” a nyelvtudás (tehát a pályázó egyszerűen odaírja, milyen nyelveken tud, a szint megjelölése nélkül), de hivatalos állami fordítóiroda sem létezik. Egy fordítás hitelesítését bárki elvégezheti, aki fordítása végén kijelenti, hogy mind a két nyelven tud. Ezt a fordítást hitelesnek fogja elfogadni még a rettegett bevándorlási hivatal is. A másik ehhez kapcsolódó tény, hogy a könyvtár szakon a mester fokozat megszerzésének nincsenek nyelvi követelményei, noha a végzetek többségének munkát adó iskolai és közkönyvtárakban az olvasók jelentős része kétnyelvű, sőt, angolul esetleg nem is beszél. Ezek az olvasók adófizető állampolgárok, akik jogosultak a könyvtári szolgáltatásokra, és azokat igénybe is veszik.

Idegen nyelvű könyvek az amerikai könyvtárakban

A nem angol nyelvű könyvek mindig is külön bánásmódot igényeltek az amerikai könyvtárakban az állományfejlesztés és beszerzés szokásos-tól eltérő módjának köszönhetően. A globalizált információs piac és a mindenhol jelenlévő nemzetközi kutatási együttműködések miatt a tudományos információ terjesztése és a jobb hozzáférés egyre fontosabb szerephez jut a felsőoktatási és kutató-intézményekben. A kutatási módszerek változása és a nem hagyományos, interdiszciplináris, esetleg csak rövid múlttal rendelkező szakterületek ugyancsak növelik az igényt a nem angol nyelvű szakirodalom iránt.

A teljes észak-amerikai idegen nyelvű állomány pontos feltérképezése szinte lehetetlen, de a

csökkenő beszerzési adatokra már a nyolcvanas évek elején felfigyeltek a tudományos könyvtárak szakemberei.^{1,2} Egy 1985-ben megjelent felmérésben a Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) jelentése az idegen nyelvet jelölte meg statisztikailag figyelemreméltó tényezőként a könyvbeszerzések csökkenésében.³ A további okok között szokás emlegetni még a dollár értékvesztését a devizapiacra és ennek egyenes következményét, a költségek emelkedését, valamint a világméretű politikai változásokat is,⁴ amelyekben az egykori Szovjetunió, Kelet-Európa és Latin-Amerika járt élen. A globalizálódó nagyvilág új, nyelvtudást igénylő szakmák sokaságát eredményezte. A kutatási lehetőségek túlmutatnak az országhatárokon, aminek eredményeként a technológia és tudomány számos területén a kutatói együttműködés soha nem ismert méreteket öltött.⁵

Egy évtizede arról olvashattunk, hogyan befolyásolta a nem angol nyelvű kiadványok arányainak változása a felsőoktatási és tudományos könyvtárakat. A nemzetközi piacon egyre jelentősebb számban kiadott könyvmennyiség ellenére az idegen nyelvű állomány fejlesztése éveken keresztül stagnált. A világ könyvkiadása 1980 és 1990 között mintegy 45%-kal nőtt, az európai könyvkiadás pedig jelentősen nagyobb ütemben fejlődött, mint az amerikai. A statisztikai adatok szerint a hat legtöbb könyvet kiadó európai ország másfélszer annyi könyvet adott ki 1971-ben, mint az amerikaiak, és ez a mennyiség a kilencvenes évek elejére a kétszeresére emelkedett.⁶ Kína, Japán és Korea szintén megnövekedett könyvkiadási adatokkal zárta az évszázadot: 1989-ben az korábbi 18,8% helyett a könyvek 24,8%-a származott ebből a régióból.⁷

Az idegen nyelvű könyvek beszerzési válságának kezelését több kezdeményezés követte az Egyesült Államokban azzal a céllal, hogy forrásmegosztással és szorosabb együttműködéssel segítsék elő a felsőoktatási könyvtárak összehangolt állománygyarapítását.

Az elektronikus hozzáférhetőség fontos új elemmel gazdagította a képet. A változatos forrásokból finanszírozott beszerzési programok közé

tartoznak a regionális és egy adott szakterületre specializálódott együttműködések, pl. a tudományos könyvtárak idegen nyelvű beszerzési programja (ARL Foreign Acquisitions Project), a latin-amerikai beszerzési program (SALALM, Seminar for the Acquisition of Latin American Library Materials), a latin-amerikai kutatási források programja (Latin American Research Resources Project) és a Kongresszusi Könyvtár országos könyvbeszerzési és katalogizálási programja (National Program of Acquisitions and Cataloging at the Library of Congress).⁸ Nem véletlen, hogy a tagkönyvtárakban megnövekedett az igény a megfelelő szintű nyelvtudással rendelkező könyvtárosok és könyvtári alkalmazottak iránt. Az angol nyelvű könyvek beszerzésében megszokott utak helyett új szemléletre is szükség volt az e területen dolgozók szakértelmének minél hatékonyabb kihasználása érdekében.

Az angol nyelvű állomány gyarapítása

Az újonnan megjelenő amerikai könyvek kiválasztása, beszerzése és katalogizálása a könyvtári gépesítés legmagasabb fokán történik. Nem tartozik tanulmányunk körébe annak megítélése, mennyiben veszi át a könyvterjesztő a könyvtárosok feladat körét, hogyan befolyásolja vagy determinálja egy-egy könyvtár állományának alakulását a gépesítés, a nagybani válogatás és rendelés lehetősége, és (hosszabb távon) az olvasási, információszerezési és kutatási szokásokat. A könyvtár – könyvkiadó – könyvterjesztő hármasság együttműködése az alapja a felsőoktatási könyvtárak állománygyarapításának, elsősorban az úgynevezett *approval plan* alapján. Ez eredetileg megtekintési tervnek fordítható könyvprogram, amelynek háttérében az egyetemi tanszékkel kapcsolatot tartó könyvtáros (*liaison*) munkája áll, aki könyvtárosi diplomája mellett az adott szakból felsőfokú végzettséggel is rendelkezik. A könyvtár szempontjából *bibliogra-*

phernek, a terjesztői nyelvhasználatban *selector*nak nevezett kutató-szakreferens könyvtáros a könyvterjesztő munkatársával a könyvtár gyűjteményfejlesztési stratégiáinak és anyagi bázisának megfelelően közösen alakítják ki az egyes szakterületek profilját. A profil nem más, mint egy a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere alapján kialakított témalista, amelyhez hozzá lehet rendelni az egyes könyvkiadókat, könyvtípusokat, formátumot, stb.

A programnak több szintje és változata létezik. A legegyszerűbb az, hogy a profil alapján a terjesztő kiszállítja a könyveket a könyvtárba, ahol a szakkönyvtáros egyenként dönti el a kötetekről, hogy felveszi-e azokat a gyűjteménybe vagy sem. Az elutasított könyvek aztán visszakérülnek a terjesztőhöz, a számla ezután érkezik a ténylegesen megvásárolt könyvekről. Ez a változat meglehetősen bonyolult, már a könyvek ideiglenes tárolása és nyomon követése is komoly feladat. Egy másik változatában a szakkönyvtáros nyomtatott vagy elektronikus katalóguscédulák alapján választja ki a könyveket, a terjesztő pedig a profilnak megfelelően kéthetente küld újabb adagot a katalóguscédulákból. A fenti két megoldást lehet kombinálni is alkalmazni. A legkorszerűbb változatban a könyvterjesztő a profil kialakítása után szinte teljesen átveszi a könyvtáros feladat körét és polcra kész, feldolgozott állapotban szállítja a könyveket. Itt az érkeztetés és a számlák kifizetése csak könyvtáros kisegítő munkát igényel. Ezt a megoldást akkor szokták alkalmazni, amikor a szakkönyvtáros által visszaküldött könyvek aránya a kiszállított könyvek 3–5%-a alá csökken szakterületenként.

A felsőoktatási könyvtárakat ellátó egyik legnagyobb könyvterjesztő, a *Yankee Book Peddlars* (ybp.com) példájával illusztráljuk, ahogyan az állománygyarapítás egyes lépéseinek jelentős részét a terjesztő adatbázisában végzik a könyvet kiválasztó és megrendelő kollégák. A 2008 februárjában bevezetett, újjászületett *Gobi3* adatbázis felhasználóbarát megjelenésével, a könyvtárak beszerzési igényeit a legmesszemenően figyelembe véve és a legújabb technológiákkal

felszerelve igazi huszonegyedik századi könyvtárinformatikai műremek. A viszonylag egyszerű weboldalnak álcázott, hihetetlen méretű adatbázis lehetőségeit és finomságait csak az tudja igazán értékelni, aki évek óta több célra használja a szolgáltatást, és igénybe veszi a terjesztő által ajánlott továbbképzés összes változatát. Az amerikai kiadású könyvek jóval a megjelenésük előtt bekerülnek a terjesztő adatbázisába oly módon, hogy a saját katalógizáló csapatuk, a tulajdonos *Baker & Taylor* könyvtáros végzettségű munkatársai a könyvborító fülszövegének alapján látják el a könyveket a megfelelő címkével, majd a könyveket korcsoport, könyvtár-típus és érdeklődési kör alapján is besorolják. A könyv elektronikus katalóguscédulája (*slip*) számos információt tartalmaz, mire az adatbázisba bekerül: a szokásos könyvtári és terjesztői adatok mellett a beszerezhetőség (megjelent, raktáron van, elfogyott, sőt, hogy mikor adtak el belőle utoljára), a forgalmazás (hány könyvtárnak küldték ki az információt elektronikusan vagy szállították magát a könyvet a könyvtár profilja alapján, akár listát is készíthetünk, mely könyvtárak gyarapítási szokásai érdekelnek bennünket), a tartalomjegyzék, könyvborító, vagy ha valamelyik jelentős forrásban (*ChoiceReviews*, *Library Journal*, *Books in Print*) ismertetés jelent meg a könyvről, akkor ez is olvasható. A rendelés egyes fázisai nyomon követhetők, beleértve a gyarapító könyvtáros nevét és a szállítás részleteit; a számla elektronikusan hozzáférhető, és a duplumpéldányok megrendelését is kizárja a rendszer. Nem lényegtelen szempont az sem, hogy az árendegmény egy nagyobb könyvtár esetében a 18–20%-ot is elérheti.

Az adatbázis többféle módon kereshető (téma, LC-jelzet és terjedelem, a könyvtár vásárlási szokásai, megrendelt és szállított könyvek, számlák), az eredmény letölthető, másokkal többféleképpen megosztható, e-mailben elküldhető, mappába rendezhető, majd visszakereshető. Az AJAX alkalmazással bővített új változat kiküszöbölte azt a hátrányt, hogy délutánra, amikor a nyugati part könyvtárai is elkezdtek használni, nagyon lelassult. Jelenleg egész nap

folyamatosan töltődnek le az adatok hosszabb listák esetén is, az előző verzió délutáni fennakadásai már megszűntek. Nem véletlen, hogy ezt az adatbázist használja a könyvtáros a könyvek kiválasztására, a beszerző a vásárlásra, a kifizető a számlák nyomkövetésére. A könyvtáros a megrendelendő könyveket egy virtuális kosárban gyűjti össze, amelyeket a beszerzést végző technikai munkatárs egy-két klikkeléssel másnap megvásárolja. A hozzáférési jogokat természetesen a szerepkörnek megfelelően generálja az adatbázis helyi adminisztrátora, általában a beszerzési osztály munkatársa. Ehhez a feladathoz nincs szükség sok informatikai ismeretre sem.

A könyvtárosok munkáját megkönnyíti a terjesztő kínálatához igazított OCLC *PromptCat* szolgáltatása is. Ez a megrendeléshez kapcsolódva adott időközönként egyetlen fájlban küldi elektronikusan az integrált könyvtári rendszerbe feltöltendő MARC-rekordokat egy előzetes megállapodás alapján, amely meghatározza, milyen szinten katalogizált adatokat fogad el az adott könyvtár. Az amerikai kiadványok esetében gyakorlatilag egyszerre vásárolhatjuk meg a katalogizált könyvet a közös katalógus hibátlan adataival, így a könyvtárak szerte az országban nem vesztegetik feleslegesen az időt ugyanarra a munkára. A pontosan kidolgozott munkafolyamat eredményeként alig van szükség könyvtárosra, inkább a számítógépes jártasság dominál a legtöbb lépésben, ahol a legtöbb munkához felhasználói szint is elegendő.

Ideális esetben a beszerzési osztály munkatársa a könyvterjesztőnek a könyvtár rendelkezésére bocsátott web-alapú adatbázisában rendeli meg elektronikusan a könyvtáros által kiválasztott könyveket, egyszerre akár több százat is. A helyi integrált könyvtári rendszerbe sem kell egyenként megrendeléseket begépelni, mert azokat a rendszer másnapra tömegével generálja a terjesztő adatbázisából visszacsatolt adatok alapján. A tömeges feldolgozás több szempontból is kedvező: jelentősen csökken az átfutási idő, a költség és a hibalehetőség; a negatívuma viszont, hogy a munkavégzés nagy figyelmet igényel, és

a néhány lépésből álló munkafolyamat ismételtetése rendkívül monoton.

Egy kevésbé hatékony módszer szerint a beszerző keresi meg a legjobb forrást; a könyvekre vonatkozó adatokat így is fel lehet csoportosan tölteni a rendszerbe az OCLC adatbázisából, csak a megrendelőt kell egyenként hozzájuk csatolni. A legrosszabb variáció, amikor egyesével kell begépelni a könyv és a megrendelés adatait, ráadásul idegen nyelven.

Az amerikai könyveket a legtöbb könyvterjesztő polcra tehető állapotban, vonalkóddal és tulajdonbélyegzővel ellátva, felcímkézve is tudja szállítani (*shelf-ready*). A megrendelt kiadványok néhány hét alatt beérkeznek, többnyire egyenként hermetikusan nylonba csomagolva, erős, vastagfalú dobozokban, pontos listával a doboz tartalmáról. A szállítást rendszerint valamelyik nagy és megbízható céggel végeztetik (UPS, Fedex, de a Blackwells saját teherautóit használja), a fuvarlevél alapján a szállítmányok könnyen nyomon követhetők. A könyvterjesztők szolgáltatásainak magas színvonala azt eredményezi, hogy a könyvtárban gyakorlatilag az alkalmi, részmunkaidős, sebtében betanított munkások (pl. egyetemisták) is képesek egy sor feladatot elvégezni szerény órabér ellenében. A fentiek viszont azt is illusztrálják, hogy a szolgáltatás-orientált, mindenre azonnali megoldást igénylő amerikai vásárló, jelen esetben a könyvtár, milyen elvárásokkal jelentkezik a nemzetközi piacon.

Könyvek rendelése a nemzetközi piacon

A más országokban kiadott könyvek beszerzése sok tekintetben eltér az eddigiekben ismertetett gyakorlattól, ráadásul országonként és nyelvenként is változik. A legszembeütőbb eltérés a gépesítettség mértékében, a könyvek minőségében és a könyvterjesztő – könyvtár kapcsolatában tapasztalható. Az árak ingadoznak a nemzetközi piac változásait követve, ami a banki átutalás borsos összegével együtt szinte lehetetlenné te-

szí egy kisebb könyvtár számára a költségvetés tervezését. A szállítás és csomagolás sok esetben hagy kívánnivalót maga után, a tévedésből rendelt duplum példányok visszaküldése költséges. A szolgáltatások színvonala és terjedelme általában attól függ, hogy a terjesztő mennyit hajlandó áldozni a piaci részesedésért, és mennyire képes lépést tartani a technológia fejlődésével.

Az amerikai könyveket a terjesztő online rendszerében szokás kiválasztani, de ez nem mindig lehetséges más nyelvek esetében. Bár az olasz, német és francia nyelvű könyveket terjesztő cégek csaknem olyan színvonalon végzik munkájukat, mint nagy amerikai partnereik, a spanyol, kínai vagy orosz nyelv esetében már korántsem ilyen rózsás a helyzet. Ha létezik is online terjesztői katalógus, és rendelni is lehet elektronikusan, a rekordokat bizony egyenként kell exportálni a helyi rendszerbe, vagy rosszabb esetben begépelni az adatokat (az ékezeteket nem ismerő billentyűzeten és rendszerben).

A megrendelendő könyveket általában az adott nyelvet beszélő (kétnyelvű családban felnőtt vagy nyelvszakos) könyvtáros választja ki jobbra hagyományos források – mint például könyvismertetések, nyomtatott kiadói és terjesztői katalógusok vagy informális csatornák – alapján. A főbb európai terjesztők, mint az *Aux Amateurs de Livres International* és a *Jean Touzot Librairie Internationale* Franciaországban, a *Casalini Libri* Olaszországban, az *Otto Harrasowitz* Németországban és a *Puvill Libros* Spanyolországban rendelkeznek online katalógussal, emellett elektronikus rendelést, számlázást és MARC-rekordokat is ajánlanak szolgáltatásaik között. Az adatbázisok angol nyelven is használhatók, és az amerikai terjesztőkhöz hasonló módon működnek. Más nyelvek esetében a könyvtáros jóval nagyobb földrajzi egység könyvkiadását kénytelen követni, amely nyelvileg nem feltétlenül homogén. Egy számkra is érdekes területet példaként véve, a közép-kelet-európai nyelvek között egy sor szláv és egyéb nyelv fordul elő (köztük a magyar), és a könyvtáros valószínűleg csak néhányat tud ezek közül.

A nem angol nyelvű könyvek beszerzése a legtöbb nyelv esetében felsőfokú, de legalábbis középfokú nyelvtudást igényel több munkafázisban, beleszámítva a terjesztővel történő kommunikációt is. Az idegen nyelvű adatoknak a bevitele a rendszerbe a beszerzési folyamat része, ez korlátozódhat az alapadatokra (pl. szerző, cím és a kiadás néhány adata), de átvehetők az adatok a közös katalógusból, ha léteznek, és a szigorú katalogizálók is rábólintanak. Ez a folyamat sokszor túl időigényesnek tűnik, mégis érdemes időt és szakértelmet szánni rá, mert ezzel elejét vehetjük a későbbi, a megfelelő karakterek hiánya vagy az elírások miatti keresgélésnek. Emellett mivel a könyv adatai a katalógusban már a megrendelés pillanatában bekerülnek, az olvasók sokkal korábban értesülhetnek a kiadványról, illetve annak közeli elérhetőségéről. A külföldi könyvek esetében a katalogizálás akár éveket is késhet, viszont a katalógusban szereplő adatok alapján az olvasó már kérheti a könyvet, mielőtt a polcra kerülne. Ebben az esetben a könyv a restancia-polcra elsőbbségi helyzetbe kerül, és néhány nap alatt az olvasóhoz kerülhet. A befektetett idő is megtérül, amikor a könyv beérkezésekor egy (pl. az orosz nyelvben) alacsonyabb szintű nyelvismerettel rendelkező munkatárs vagy – latin betűs nyelvek esetében - nyelvismeret nélküli könyvtáros is képes katalogizálni. Természetesen ez nem „eredeti”, hanem ún. *copy-cataloging* lesz, mégsem elhanyagolható előnyt jelent ez a könyvtár számára (legyen bármekkora méretű is), mert nincs olyan intézmény, ahol minden ponton és minden nyelven lenne a megfelelő szintű munkatárs.

Könyvterjesztők nemzetközi bibliográfiai rekordjai

Az együttműködés és a közös megoldások sok területen kiegészítették már a könyvtárakat. A katalogizálásban a könyvterjesztőkkel való szoros kooperáció 1996-ban kezdődött, amikor az OCLC és az RLIN először fogadott el minimális szintű rekordokat európai terjesztőktől,

főleg Franciaországból, Németországból, Olaszországból és Spanyolországból. A világ tíz legnagyobb nyelvéből ötöt Európában beszélnek, ezeken a nyelveken publikálják a világ könyvkiadásának 44%-át,¹⁴ értelemszerűen az amerikai könyvtárak innen rendelik a legtöbb könyvet. Így az adott országok forgalmazóinak érdekében áll, hogy MARC-formátumú rekordok kínálatával emeljék szolgáltatásaik színvonalát. Az adott országban vagy az ország nyelvén kiadott könyvek rekordjait kezdte küldeni az OCLC-nek rendszeresen a spanyol *Puvill Libros* és az *Iberbook*, a német *Otto Harrassowitz*, az olasz *Casalini Libri* és a francia *Jean Touzot Libraire Internationale* és az *Aux Amateurs de Livres*. 2000-re a terjesztők által szolgáltatott bibliográfiai rekordok jelentették a spanyol könyvek 16,7%-át, a francia könyvek 18%-át, a német kiadványok 33,6%-át és az olaszok 52,5%-át. A könyvterjesztői rekordokat az OCLC adatbázisában kijavító vagy kiegészítő tagkönyvtárak száma mindössze egyharmada az európai nyelveken eredeti rekordokat szolgáltató könyvtáraknak. Az olasz nyelv esetében a rekordok 60%-a származott a terjesztőtől, 30%-a a Kongresszusi Könyvtártól és 10% a tagkönyvtáraktól.^{15, 16}

A nem angol nyelvű bibliográfiai rekordok mindig is problémát jelentettek a katalogizálók számára, még ha teljes rekordokról van is szó. A nemzetközi kiadványok általában kevés teret kapnak a helyi katalógusokban, ily módon hozzáférhetőségük jelentősen csökken. (*Riedlmeyer András* épp a magyar nyelv ékezetes betűivel szemléltette az amerikai könyvtárosok számára a félreértések lehetőségeit a *korom-kórom-kóróm-köröm-kőrom* szavak összevetésével, amelyek mindegyike korom formájában kerülhet be a katalógusba.¹⁷) Egy adott nyelvben az ékezetek és toldalékok használata jelentősen nehezíti a kulcsszavas indexelést.¹⁸ A legtöbb integrált könyvtári rendszer a nem latinbetűs ábécétet sem tudja megfelelően megjeleníteni, egyes nyelvek pedig (mint a kínai és a thai) nem használnak szóközöket, ami szinte lehetetlenné teszi az indexelést.¹⁹ Ezeknek a nyelveknek a Kongresszusi Könyvtár szabályai szerinti átírása

sokszor inkább félrevezető, mint segítő. Nyelvtanulóként például nem feltétlenül szerencsés ezekből kiindulni; az angol szabályok szerint átírt orosz szövegek gondot okoznak a kezdőknek, vagy azoknak, akik beszédkészsége nem áll arányban többi készségükkel. Az orosz anyanyelvű beszélő vagy az oroszul tanuló nem úgy fogja a katalógust használni, mint aki angolul katalogizálta. Ha a katalógus rendelkezik cirill vagy kínai karakterekkel, érdemesebb inkább megfelelő szintű nyelvi jártassággal rendelkező alkalmazottakat keresni ezekre a nyelvigényes feladatokra.

A közös katalogizálás hazájában, ahol a Kongresszusi Könyvtár több mint száz éve kezdte el a katalóguscédulák terjesztését, több könyvtáros is megkérdőjelezi az európai terjesztők által szolgáltatott bibliográfiai rekordok, az ún. minimum-szintű terjesztői rekordok (vagy embrionális rekordok) értékét, illetve azok hatását a katalogizálás folyamatára és az amerikai katalogizálók együttműködésére.^{20, 21} A fő különbség ezen rekordok és a helyben készültek között az, hogy utóbbiak az előfordulási névalakok szempontjából nagyobb valószínűséggel felelnek meg az amerikai kívánalmaknak. A címfejek a terjesztői rekordokban esetleg hiányozhatnak, és gyakran nem egyeznek meg az egységesített besorolási adatban szereplő változattal.²² Az elmúlt években figyelemreméltó kezdeményezésekkel találkozhattunk, amelyek a fenti aggodalmakon kívánnak változtatni. A Casalini Libri katalogizálóit a Kongresszusi Könyvtár képviselői képezték tovább a saját rendszerük szellemében.²³ Az OCLC *Enhance programja* interneten keresztül elérhető irányelveivel támogatja a tagkönyvtárakat, hogy ne párhuzamos (és nem teljes) rekordként kezeljék, hanem inkább egészítsék ki és tökéletesítsék ezeket.²⁴ A program keretében a szakképzett katalogizáló könyvtáros az OCLC *WorldCat* adatbázisában javítja a bibliográfiai rekordot, rendszerint a nem teljesről a teljes rekordra. A Kongresszusi Könyvtár *Kooperatív Katalogizáló Programjához* 2006-ban összeállított MARC rekord irányelveivel (*MARC Record Guide for Monograph*

Aggregator Vendors) járult hozzá a jobb minőségű terjesztői rekordok készítéséhez.²⁵

A terjesztői rekordok alkalmazása jó példa lehet a külső erőforrások értelmes igénybevételére is. Az erőforrás-kihelyezés (*outsourcing*) gyakran használatos, de nem nagyon népszerű fogalom az Egyesült Államokban, mivel az amerikaiak féltik a munkájukat az olcsó ázsiai vagy latin-amerikai munkaerőtől. (A legnagyobb számítógépes cégek azonban alig dolgoztatnak országon belül: a Dell segélyvonalát tárcsázva Indiában, a Hewlett Packardnál pedig Costa Ricában veszik fel a telefont.) A könyvtárak is rákényszerülnek ezekre a megoldásokra. Egy a katalogizálást külső vállalkozókra bízó intézményeket vizsgáló kérdőív a kilencvenes években úgy találta, hogy a kevés alkalmazói példa ellenére a könyvtárak általában kedvelik ezt a megoldást.²⁶ Egy nemrég megjelent cikkben pedig az Arkansas Egyetem könyvtára vizsgálta a katalogizálás kiszervezését, és úgy vélik, hogy a könyveknek az YBP és az OCLC közreműködésével végzett teljes feldolgozásával és polcrakész állapotban történő szállításával jelentős időt takarítanak meg.²⁷

A legújabb kezdeményezés, a *WorldCat Selection Services* sikeresen ötvözi a fenti kezdeményezéseket nemzetközi viszonylatban is. Az idegen nyelvű könyvek beszerzésére és katalogizálására kialakított Cornell Egyetemi Könyvtár integrált könyvrendelői rendszer (*Integrated Tool for Selection and Ordering*) olyan online eszköz, amely azonos felületen automatizálja a kiválasztást és a megrendelést, és a nem angol nyelvű könyvek vásárlására is alkalmas. A rekordok több terjesztőtől származnak, és a rendszer nem tesz különbséget az amerikai és az európai könyvterjesztők között. A rendszer lehetővé teszi azt is, hogy egyszerre több rekordot exportáljunk a *WorldCat*-ból a helyi katalógusba már a megrendelési folyamat korai szakaszában.²⁸ Végezetül említést érdemel egy másik együttműködés, a *Virtuális Nemzetközi Authority Fájl* program (*Virtual International Authority File*), amelyben a Kongresszusi Könyvtár, az OCLC, valamint a francia és német nemzeti könyvtárak vesznek részt.²⁹

A könyvtár szempontjából a terjesztői rekordok rendkívül értékesek, mivel ezek biztosítják a rekord pontosságát, megbízhatóságát és a rövidebb átfutási időt. Ezekkel a rekordokkal egy sokkal alacsonyabb szintű nyelvudással rendelkező munkatárs is elboldogul, ami a menedzsmentnek jelentős megtakarítást eredményezhet. Az olvasó számára hamarabb hozzáférhető a rekord, a WorldCat pedig nemcsak a katalogizálók, hanem a tájékoztatásban dolgozó könyvtárosok hasznos eszközévé válhat.

Más nyelv, más probléma

A megrendelendő könyvek címeit a szakkönyvtárosok meglehetősen régimódián válogatják össze a korábban említetteknek megfelelően. Munkájuk sokkal nehezebb abban az értelemben, hogy nincs egy olyan azonnal exportálható adatbázis, aminek segítségével nyomon követhetnék könyvrendeléseiket és költségkereteik felhasználását. Az idegen nyelvű könyvállományt gyarapító könyvtárosok megrendeléseiket sokszor ódivatú módon papíron, pirossal aláhúzgálva, bekarikázva vagy sárgával kiemelve küldik el. A megrendelés napján a dollár árfolyama korántsem ugyanaz, ami a könyv beérkezésekor várható, hiába számolják át minden könyvre, szinte lehetetlen „kicentizni” az anyagi forrásokat a pénzügyi év zárásakor – ellentétben a kizárólag amerikai könyveket rendelőkkel.

Az idegen nyelvű könyvek esetében nem mindig lehet megtalálni a legjobb beszerzési forrást sem. Ez elsősorban a nagyszámú spanyol és portugál könyv rendelésénél jelentkezett problémaként. Az OCLC terjesztői adatai sokat segítenek abban, hogy megtudjuk, hol lehet megvenni egy bizonyos könyvet. Az angol nyelven megszokott módszerek a bibliográfiai rekordok azonosítára és exportálására nem feltétlenül működnek más nyelvek esetében. Az OCLC *CatME* vagy OCLC *Connexion* nevű kiváló szoftverei korántsem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. A latin-amerikai és az európai kiadványok esetében sok-

szor az újranyomások vagy azonos, vagy eltérő ISBN-nel rendelkeznek, és a tömeges ISBN-lista lefuttatása helyett egyenként kell szerző és cím szerint keresni, ami nagyban lassítja a munkát. A sikertelen ISBN-keresés persze nem jelenti azt, hogy a rekord nincs meg az OCLC adatbázisában. Az idegen nyelven történő begépelés a nagyobb hibalehetőség miatt ugyancsak gyakran kudarcra kárhozhatja a keresőt. (Szerencsés esetben ezt az első munkafolyamatot az adott nyelven beszélő kolléga végzi, mert felbecsülhetetlen értékű, ha a megfelelő rekord idejében bekerül a helyi adatbázisba. Nemcsak a duplumrendelés kerülhető el, és egyszerűsödik az érkeztetés, hanem a problémák száma is jelentősen csökken tapasztalataink szerint.)

Az olasz, német és francia nyelvű állomány gyarapítása viszonylag egyszerű feladat néhány nagyszerű európai könyvterjesztőnek köszönhetően. A nem latin ábécét használó nyelvekkel viszont más a helyzet. A problémák száma egyrészt függ a helyi nyelvi lehetőségektől, másrészt pedig a terjesztők szolgáltatásaitól is, ezek kulturális összetevőire nem kívánunk kitérni. Nagyon jók a tapasztalatok például a japán vagy izraeli könyvek esetében, nehezebb dolga van viszont az orosz, kínai, koreai, arab és dél-ázsiai nyelvekkel foglalkozó kollégáknak. A nehézségek nem csak nyelvi jellegűek, bár meglepő módon sok terjesztőnél legfeljebb egy munkatárs tud angolul a nagy amerikai piac ellenére, a könyvtár pedig nem tud ennyi idegen nyelvet tudó alkalmazottat felsorakoztatni.

A könyvterjesztő szolgáltatásának minőségét többféleképpen érdemes értékelni: a főbb szempontok (pontosság, megbízhatóság, a szállítási idő tartama, stb.) mellett érdemes odafigyelni arra is, hogyan kezelik a téves és késedelmes rendelést és egyéb problémás helyzeteket, tudnak-e soron kívül rendelést felvenni, milyen a számlafegyelem. Az egyik legfontosabb elem, hogy mennyire lehet az adott terjesztővel folytatott üzleti kapcsolatot integrálni a könyvtár teljes gyarapítási programjába. Tapasztalaink szerint minden jó szakember tisztában van azzal, hogy a megszokottól való eltérés számos helyi

problémát okoz az amerikai könyvtárban, és sok terjesztő hajlandó alkalmazkodni a könyvtár elvárásaihoz.

Személyzeti ügyek és nyelvtudás

A nem angol könyvek nem élvezik a könyvtári automatizáció magas fokát, és több emberi tördést igényelnek. Nehézségi fokban és az átlagos munkafolyamattól való eltérésben hasonlítanak a sürgős, különleges, régi vagy ritka könyvek beszerzéséhez. Rájuk nem alkalmazhatók az angol könyvekre vonatkozó mutatók és követelmények sem a beszerzési, sem pedig a katalogizáló osztályon. További nehézségekkel jár az audiovizuális vagy elektronikus anyagok alkalmazásának rendeltetése. A könyvtári vezetés feladata, hogy midezeket előre átgondolja a munkaköri leírások megfogalmazásakor és új munkaerő felvételekor. A nyelvtudással rendelkező dolgozók felvétele mellett érdemes a meglévő nyelvi készségeket is leltárba venni, egyszer biztos szükség lesz rájuk. Egyes könyvtárak innovatív módon közelítették meg ezt a kérdést: új álláshelyek létesítésekor az idegennyelv ismerete csaknem olyan fontos szerepet kap, mint a szakmai háttér. (Jó példa erre a tájékoztatói és katalogizáló pozíció összekapcsolása egy álláshelyen, nyelvek alapján.)

Az egyes könyvtárosi és kisegítői állások más és más szintű nyelvtudást igényelnek. A tájékoztató pulthoz ültethetünk olyan kétnyelvű diákokat, akik esetleg olvasni nem is tudnak a második nyelven, viszont folyékonyan beszélnek, és kifejtésük is tökéletes. A könyveket kiválasztó és katalogizáló szakkönyvtáros számára a művelt, anyanyelvi beszélőhöz közeli szint a legmegfelelőbb, de sokszor elegendő a kiváló olvasási és szövegértési készség is. Az idegen nyelvtudás szintje szempontjából a könyvtárban egy új kategóriát is célszerű bevezetni, amit bibliográfiai nyelvtudásnak nevezhetünk. Ez néhány alapvető olvasási készséget foglal magában: az olvasott szöveg értése alapfokon, ami egy nem latin ábécé esetében nem is kevés.

Összegzés

Az Egyesült Államokban a könyvtárhasználók és a könyvtárban dolgozók a legtöbb esetben az azonnali megoldást és a lehető legjobb szolgáltatást várják el. A külföldi terjesztő nehéz helyzetben van, mivel szolgáltatásainak színvonalát ezekhez az elvárásokhoz kell igazítania. A kevésbé szolgáltatás-centrikus régiókban a szolgáltatás színvonala országról országra változó. Egy olyan közvetítő beiktatása, aki mindkét üzleti kultúrában jártas, sok esetben segíthet a kulturális különbségek elsimításában és az elvárások összehangolásában.

Összefoglalva: az idegen nyelvű állomány folyamatos gyarapítása céljából az amerikai könyvtár elvárásai a nemzetközi piacon megegyeznek az Egyesült Államok könyvterjesztőitől megszokott, magas színvonalú szolgáltatásokkal. Ebbe beletartozik a többféle képpen kereshető, gyors és sokoldalú online adatbázis, a bibliográfiai rekordok megrendelésének lehetősége a könyvekkel együtt, elektronikus könyvcédulák a kiválasztás megkönnyítésére, a rendelési adatok és számlák precíz, elektronikus kezelése, a duplum-rendelések automatikus kiszűrése, a speciális rendelések külön kezelése, antikvár példányok felkutatása, megbízható, időben történő és nyomon követhető szállítás, valamint kiváló kommunikáció és rugalmas problémamegoldás. A lista tetszés szerint bővíthető, és korántsem arra utal, hogy a nemzetközi piacon jelenlévő könyvterjesztők alulmaradnának az amerikaiakkal szemben, mindössze az általános elvárásokat szándékozik illusztrálni.

A nemzetközi könyvbeszerzés nem jobb és nem is rosszabb az amerikaiánál: egyszerűen más. Egy sor olyan elemet lehetne felsorolni a magam vagy mások tapasztalatából, melyek azt bizonyítják, hogy a távolságból, időeltérésből és pénzügyi manőverezésből adódó nehézségeket az emberi tényezők kiegyenlíthetik. A problémák megoldásában az európai könyvkereskedők felülmúlják az amerikaiakat, megoldásaik általában egyéniek, kreatívak és nagyvonalúak. A nemzetközi üzletkötés mindig is tele volt ne-

hézségekkel, és a napi rutin ezen a téren magában foglalja a problémákat. A könyvtárban a munkaköri követelmények között szerepel a türelem, a találékonyság és az a képesség, hogy mindig el tudjuk hárítani az aktuális akadályokat, legyen az térbeli, időbeli, nyelvi vagy kulturális természetű.

Jegyzetek

1. Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
2. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
3. Research Libraries Group, Conoco Report April 4, 1987, p. 10. Publikálatlan. Az idézet: Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3.. p. 83.
4. Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
5. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
6. CUMMINGS, Anthony M. et al.: University libraries and scholarly communication: a study prepared for the Andrew W. Mellon Foundation. - Washington, DC: Association of Research Libraries, 1992.; idézi az Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
7. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 80.
8. BRENNAN, Patricia, REED-SCOTT, Jutta and Association of Research Libraries. Systems and Procedures Exchange Center. Cooperative Strategies in Foreign Acquisitions. SPEC Flyer. Vol. 195. - Washington, DC: Association of Research Libraries, Office of Management Services, 1993.
9. BURGER, Robert: Slavic technical services. In: *Technical Services Today and Tomorrow*, ed. by Michael Gorman. - Littleton, CO: Libraries Unlimited, 1990, p. 130–141.
10. DALI, Keren – DILEVKO, Juris. Beyond approval plans: methods of selection and acquisition of books in Slavic and East European languages in North American libraries. = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, vol. 29. 2005. no. 3. p. 238–269.
11. FISHER, William: Core competencies for the acquisitions librarian. = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, vol. 25. 2001. no. 2. (Summer) p. 179–190.
12. YBP Gobi3 Database. = <http://www.gobi3.com>.
13. HENCZEL, Sue: Selecting and acquiring library materials in languages other than English: establishing non-English collections for public, school and academic libraries. = *Collection Building*, vol. 22. 2003. no. 3. p. 141–145.
14. KNUT, Dorn: Champagne taste and a beer budget: the problem of increasing scholarly publishing in Europe and decreasing academic library budgets in North America. Paper presented at the annual meeting of the Center for Research Libraries. - Chicago, Ill., 24 April 1992, p. 1. - Idézi: Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
15. KELLSEY, Charlene: Cooperative cataloging, vendor records, and European language monographs. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 46. 2002. no. 3. (July) p. 105–110.
16. KELLSEY, Charlene. Trends in source of catalog records for European monographs 1996–2000. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 3. (July) p. 123–126.
17. RIEDLMAYER, Andras J.: Ghost cataloging and other tales of degraded access. = *Art Documentation*, vol. 18. 1999. no. 1. (Spring) p. 29–34.
18. AGENBROAD, James E.: Romanization is not enough. = *Cataloging & Classification Quarterly*, 42. no. 2. 2006. p. 21–34.
19. HUANG, Jie - HAYNES, Kathleen J. M.: The issue of word division in cataloging Chinese language titles. = *Cataloging & Classification Quarterly*, vol. 38. no. 1 2004.:27–42.
20. BEALL, Jeffrey: The impact of vendor records on cataloging and access in academic libraries. = *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, vol. 24. 2000. no. 2. (Summer) p. 229–237.
21. SHEDENHELM, Laura D. – BURK, Bartley A.: Book vendor records in the OCLC database: boon or bane? = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 1 (Spring) p. 10–19.
22. BEALL, Jeffrey: The impact of vendor records on cataloging and access in academic libraries. = *Library Collections*,

- Acquisitions, and Technical Services, vol. 24. 2000. no. 2 (Summer) p. 229-237.
23. KELLSEY, Charlene: Trends in source of catalog records for European monographs 1996–2000. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 3. (July) p. 123–126.
24. Lásd példaként: OCLC Enhance Program. = <http://www.nelinet.net/oclc/cataloging/enhance.htm> (2008.III.19.)
25. Library of Congress MARC Record Guide for Monograph Aggregator Vendors. = <http://www.loc.gov/catdir/pcc/sca/FinalVendorGuide.pdf>
26. LIBBY, Katherine A. – CAUDLE, Dana M.: A Survey on the Outsourcing of Cataloging in Academic Libraries. = *College & Research Libraries*, vol. 58. 1997. (November) p. 550-560.
27. WALKER, Mary – KULCZAK, Deb: Shelf-ready books using PromptCat and YBP: issues to consider (an analysis of errors at the University of Arkansas). = *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, vol. 31, 2007. no. 2. p. 61-84.
28. WorldCat selection service: Webinar in February 2007. = <http://www5.oclc.org/downloads/wcsp/default.htm>
29. News from the Library of Congress. = <http://www.loc.gov/today/pr/2007/07-236.html>

BUSA MARGIT (1914-2009)

Busa Margit, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott munkatársa március 6-án életének 95. évében elhunyt. 1945-től 1973-ig volt az OSZK munkatársa, ezt követően még több mint két évtizedig az olvasótermek szorgalmas látogatójaként végezte tudományos kutatásait. Amikor egészségi állapota ezt már nem tette lehetővé, otthon végezte munkáját élete utolsó napjáig.

Két meghatározó téma érdekelte: Kazinczy Ferenc és a magyar sajtóbibliográfia. Munkásságának méltó értékelésére más fórumokon fog sor kerülni, most csak néhány olyan mű felidézésére van lehetőség, amelyeken a neve szerepel szerkesztőként, összeállítóként, válogatóként, jegyzetelőként (tulajdonképpen létrehozóként): a Kazinczy Ferenc bibliográfia, a Biblia Kazinczy Ferenc szavaival, Kazinczy Ferenc utazásai, Kazinczy Ferenc prózai kéziratának bibliográfiája. Írásai minden évben megjelentek a Kazinczy Ferenc Társaság Hírlevelében.

A sajtótörténettel foglalkozó kutatók számára a témában publikált közleményein kívül nélkülözhetetlen forrást jelentenek sajtóbibliográfiája, amelyekben három kötetben gyűjtötte össze a magyar hírlap- és folyóirat-irodalmat 1705-től 1867-ig. Gyűjtését hetvenegy hazai és huszonkét határon túli könyvtárban végezte. Neve, szorgalma és munkabírása, Szinnyi Józseféhoz és más nagy bibliográfusokéhoz hasonlóan, fogalommal vált a témát kutatók körében. Tagja volt a Kazinczy Ferenc Társaságnak és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának. Munkásságának elismeréseként 1998-ban Szinnyi József-díjban részesült, az Országos Széchényi Könyvtártól pedig 2006-ban megkapta a *Bibliothecarius Emeritus* címet.

Emlékét kegyelettel őrizzük.

(Nagy Anikó közleményéből. = *Katalist*, 2009. március 10.)